

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület utolsó tiz esztendeje.

Erdély hetven éves multra visszatekintő legrégebb és legjelentősebb magyar társadalmi és tudományos egyesületének az imperiumváltás utáni élete valósággal prototípusát mutatja azoknak a külső és belső küzdelmeknek, melyeken az erdélyi magyar intézmények az utolsó tizenegy évben általában átmentek. Míg ellenben a többi magyar intézménynél a mindennapi életszükséglet a reorganizálódást általában rövidebb idő alatt parancsolólag kikényszerítette, az Erdélyi Múzeum-Egyesület megfosztva minden jogos anyagi erőforrásától s céljai megvalósításában szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközve, még ma sem tudott eljutni az aktivitás olyan kifejtésére, minőt multja után ítélve mindenki elvár tőle, különösen, ha nem ismeri azokat az akadályokat, melyek az Egyesület nyugodt működése elé tornyosultak s melyek nagyrészt fennállanak ma is.

Az EME elnöki és egyik alelnöki széke gr. *Esterházy Kálmán* elnök és br. *Wesselényi Miklós* alelnök elhalálózásával még az imperiumváltás előtt betöltésre várt. Az imperiumváltás bekövetkezése további lényeges személyi változásokat idézett elő az Egyesület vezetésében. Eltávozott a másik alelnök, dr. *Lechner Károly* és a főtitkár, dr. *Erdélyi Pál*. Résztint eltávozás, résztint elhalálózás következtében megüresedésbe került több választmányi tagság. A szakosztályoknál sem volt sokkal kedvezőbb a helyzet. Az Egyesület tárainak éléről pedig elkerültek a magyar egyetemi tanárok s helyükre előbb a Nagyszebeni Román Kormányzótanács megbízottai, majd a román kir. egyetem végleges megszervezése után megválasztott vagy kinevezett igazgatók kerültek.

Ettől az időtől kezdve az EME élete kettős harc jegyében csúcsosodik ki: 1. harc az Egyesület magyar jellegének fenntartásáért s tárainak tulajdonjogi megvédéséért és 2.

harc a magyar lelkek fáradtságának leküzdésére és az Egyesület céljai szolgálatába való sorompóba állítására.

Az első célért való küzdelem még ma sem vezetett megoldáshoz. Az Egyesület tárait illető bérszerződés ügye, mely szerint a magyar állammal kötött szerződés alapján a táruk évi bérfizetés ellenében a kolozsvári Ferenc József Tudomány Egyetem használatára adattak át a tulajdonjog kategorikus fenntartásával, ma is vitás ügye az Egyesületnek a román kormánnyal, illetőleg a kolozsvári román kir. egyetemmel szemben, mely a tárakat bérfizetés nélkül használja. A magyar állammal kötött szerződés intézkedik arra a nem remélt eshetőségre is, ha a szerződés valamely oknál fogva felbontatnék s kimondja, hogy ez esetben az Egyesület tárainak elhelyezésére az állam köteles az ingyen átadott gr. *Mikó Imre*-féle telek ellenében – mai klinikák helye és régi botanikus kert – megfelelő épületet az Egyesületnek átadni. Az Egyesület álláspontja szerint a Ferenc József Tudomány Egyetem megszűntével felbomlott a szerződés. Kész ellenben az Egyesület szerződéses viszonyba lépni a román kormánnyal, hogy a tárak használatát a kolozsvári román egyetemnek is biztosítsa. A román kormányok álláspontja szerint a szerződés, mint a magyar állam jogutódjával, a román állammal szemben is érvényben van. Az évi bérösszeget azonban mindeztől nem fizette.

A második cél elérése aránylag könnyen ment, bár késleltető okként állandóan ott szerepelt az Egyesület jogi helyzetének tisztázatlansága.

Az imperiumváltás utáni céltudatos szervezkedés, jobban mondva az új helyzetbe való beilleszkedés, aránylag korán megindult. Az 1921-ben tartott közgyűlés elnökké ábránfalvi *Ugron István* volt meghatalmazott minisztert, al-elnökké dr. *Papp József* volt főispánt és gr. *Teleki Arvédet*, főtítkárrá *Huber Imre* kegyesrendi tanárt választotta, a titkári teendők ideiglenes továbbvitelére a régi titkárt, *Kelemen Lajos*-t kérték fel. Pénztáros *Domokos Ernő* bankigazgató lett. Kiegészítették a választmányt is.

Az újjáalakulás után szépen megindult a munka a szakosztályokban is. A jog- és társadalomtudományi szakosztály kivételével, mely az imperiumváltást leginkább érezte meg, mindegyik szakosztály megkezdi szakelőadásait. Sőt fontos újítást nyer, általános meghonosulást, a tudományok népszerűsítése a művelt nagyközönség számára rendezett előadás-sorozatok bevezetésével.

Az új elnök elismerésre méltó tevékenységet fejt ki az Egyesület jogi helyzetének rendezésére, ígéreteknél azonban egyéb nem történt a kormány részéről. Ennek okát első sorban abban kell keresnünk, hogy már ez időtől kezdve mindinkább

oly vélemények nyerne román részről kifejezést, melyek kétségbe vonják az Egyesületnek tárait illető tulajdonjogát. Sőt az Egyesület szépen megindult működését s a megegyezést illető bizakodást egy sajnálatos körülmény zavarja meg. Ugyanis az 1924-ben tartott közgyűlés az új viszonyokhoz kívánván alkalmazkodni, alapszabálymódosítást végzett s azt jóváhagyás és bejegyzés végett a törvényszékhez nyújtotta be, feltüntetve a bejelentés elején, hogy „módosított” alapszabályok. E ténykedést alapszabályhamisításnak minősítvén, eljárás indult az Egyesület vezetői ellen. Az eljárás tisztázta az Egyesületet. A kolozsvári törvényszék 4,010/612–1925. sz. alatt jogi személynek ismeri el s kötelezi, hogy az 1905.-i alapszabályok szerint működjen. De a minisztériumtól az 1905.-i alapszabályok betartásának ellenőrzésére kormánybiztost kapott s az új elnökség évek utáni működés után sem kapta meg megválasztásához a királyi jóváhagyást, bár a minisztérium épen az elnök előtt többször kijelentette, hogy a román alkotmány szerint nem szükséges a legfelsőbb megerősítés s bár a minisztérium az elnökséggel, mint az Egyesület jogszerű képviselőjével három év alatt több ízben tárgyalt. E körülmények mély nyomokat hagytak az Egyesület életében. A szakosztályok szépen megindult működése megbé-
nult, a lelkeken urrá lett a pesszimizmus az Egyesület jövőjét illetőleg. E korszak látszik legsivárabbnak az Egyesületnek sok válságot átélt egész multjában. A meg nem erősített elnökség helyét az 1925. évi közgyűlésen új elnökségnek adja át. Elnök gr. *Wass Béla*, alelnökök br. *Mannsberg Sándor* és *Torma Miklós*, főtitkár dr. *Bitay Árpád* lettek. Csak br. *Mannsberg Sándor* fáradhatatlan buzgalma és lekötelező egyénisége tudott a szinte mindenről való lemondást jelentő közöny és fásultság nehéz hóburka alatt reményrügyeket fakasztani a lelkekben. Az alelnök kitartását azonban siker koronázta. Lassanként a szakosztályok ismét intenzív működésbe kezdenek, most már főcéljuknak a tudományok népszerűsítését tekintve.

Az Egyesület vezetősége többször memorandumban fordult a minisztériumhoz, kérve az Egyesület helyzetének rendezését. Az 1920-ban megindított memorandumozások sora végre 1926-ban meghozza azt az eredményt, hogy az Egyesület részéről kiküldött tárgyaló bizottság először vitathatja meg a kérdést a kultuszminisztérium kiküldöttjével, *Z. Păclișanu* vezérigazgatóval. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, mert a kormány kiküldöttjének feltételei tulajdonjogi lemondást követeltek az Egyesület általános, tudományos értékű gyűjteményeire nézve. 1926 novemberében az elnökség új memorandumban fejt ki álláspontját. Feleletet nem kap.

1927. júliustól kezdve az elnökség felkérésére dr. *Kántor Lajos* veszi át a titkári teendők ellátását helyettesi minőségben. A szakosztályok intenzívebbé teszik működésüket, de még mindig csak a népszerű előadássorozatok rendezésénél maradnak. Az 1928 jan. 4-iki választmányi ülésen először jelennek meg meghívásra a tárigazgató román egyetemi tanárok és a kormánybiztos. Az Egyesület részéről ez nem jelent jogfeladást, továbbra is megmarad elvi álláspontján, hogy a tárigazgatók csak a szerződés megkötése után lesznek hivatalbóli tagjai a választmánynak, de enged az 1905.-i alapszabály betűinek, mert az együttműködéstől a vélemények tisztázódását és a megegyezésre közeledést remél. A kiábrándulás azonban hamar jött. A tárigazgatók nyilatkozatot olvasnak fel, melyben az Egyesület összes eddigi működését alapszabályellenesnek és törvénytelennek minősítik. Majd dr. *A. Borza* professzor kéri a már régebben felvételre ajánlott 87, nagyrészt kolozsvári román intellektuelnek az Egyesületbe való felvételét. Az akkor utoljára elnöklő br. *Mannsberg Sándor* alelnök az Egyesületnek majorizálási szándékát látva a kérdésben, kijelenti, hogy e kérdés akkor nyerhet elintézés, ha az egyesület jogi helyzete megoldást nyert. Az Egyesület e tekintetben ma is osztja br. *Mannsberg Sándor* alelnök véleményét. A választmányi ülés a tárigazgatók kérésére 1 évre elhalasztja a tisztviselők és a választmányi tagok választási ügyét s javaslatára az 1928 február 5-i közgyűlés ily értelemben dönt. A választmány kérte azonban a tárigazgatók jóakarató közreműködését, hogy az Egyesület jogi helyzete végleges elintézését nyerjen. Br. *Mannsberg Sándor* alelnök váratlan elhalálózása, kit nemsokára *Torma Miklós* is követ, súlyos veszteség volt az Egyesületre.

1928. július 4-én a liberális kormány közli az elnökséggel szigorú feltételeit, melyek elfogadása az Egyesület rövid időn belül való megszűnését jelentette volna. Ugyanazon év őszén azonban a liberálisokat a nemzeti-parasztpárt váltva fel a kormányzásban, az elnökség nagy reményekkel volt eltelve a megegyezés lehetősége iránt s memorandumban kérte a tárgyalások újrafelvételét. Közben az 1929. jan. 14-i választmányi ülésen a tárigazgatók ismét felvetvén a román tagok felvételének kérdését, midőn a választmány megmaradt a báró *Mannsberg Sándor* által nyilvánított véleményen, elhagyták az ülést, újból nyilatkozatot téve a választmány törvénytelennek gondolt eljárásáról. Pedig a választmány csak alapszabályban biztosított jogával élt, hogy a tagfelvételtől saját maga dönt.

Az 1929. febr. 3-iki közgyűlés a választmány javaslatára további egy évre hosszabbítja meg a tisztviselők és a választ-

mány megbízását, a végletekig menve a megegyezés keresésében.

1929. tavaszán Z. *Păclișanu* miniszteri kiküldöttel a megegyezést célzó tárgyalások kedvező feltételek mellett folytak le. Az Egyesület részéről kiküldött tárgyaló bizottság az alapszabályok keretein belül a legmesszebbmenő ajánlatot tette a megegyezésre. Csupán a tulajdonjog elvi fenntartását kívánta biztosítani. Az ajánlat őszintesége kedvező hatást tett a miniszteri megbízottra is, ki abbeli véleményét nyilvánította, hogy rövidesen kedvező megoldást várhat az Egyesület. Hivatalos választ azonban máig sem kapott.

Az alelnöki tisztségek megüresedése kedvezőtlenül hatott az Egyesület tevékenységére. A betöltés halasztásában a vezetőséget az vezette, hogy várta a legutóbbi tárgyalások kimenetelét. E helyzet tarthatatlanságát azonban csakhamar be kellett látni. Fokozta a nehézségeket, hogy a különben is előrehaladott korú elnök vidéken való tartózkodása miatt nem vehet részt az Egyesület ügyeinek intézésében oly intenzíven, miként azt az Egyesület érdeke megkívánja. Az 1929. dec. 15-i rendkívüli közgyűlés alelnökké báró *Jósika János* földbirtokost és dr. *Róth Hugó* ügyvédet választotta, remélve, hogy ismert agilitásuk az Egyesület életébe új lendületet visz és sikerülni fog nekik az Egyesület jogi helyzetének rendezését is tető alá juttatni. A két új alelnök megválasztását a kolozsvári törvényszék az 1930. január 27-i értesítése szerint jóváhagyta s ennek hirdetése meg is történt a Monitorul Oficial 1930. 34. száma II. részében.

1929. őszén a szakosztályok a népszerű előadássorozatok mellett ismét bevezetik a szakelőadásokat, melyeket rendszerint értékes vita követ. Csak a jogi és társadalomtudományi szakosztály nem tudott még akcióba kezdeni, de remény van rá, hogy rövidesen e téren is örvendetes újjászerveződés fog bekövetkezni. Jogászaink és szociológusaink tudományos működésére talán sohasem volt nagyobb szükség, mint éppen napjainkban.

Az 1930. jan. 13-iki választmányi ülés egész sor üdvös újítást terjesztett a febr. 2-i rendes közgyűlés elé. A munkaterv a szakülések továbbfejlesztését külföldi híres orvostanárok bevonásával egy Kolozsvárt rendezendő orvoskongresszus tartását, vándorgyűlés rendezését, egy Erdélyi Múzeum néven megindítandó revü kiadását írta elő, mely annyi év után a társak és a szakosztályok érdekeit a nyomtatott betű hatalmával van hivatva szolgálni. Az Egyesület anyagi ereje csak most és csak a legszigorubb takarékoság mellett jutott el oda, hogy folyóirat kiadásáról szó lehet. Az Egyesület egyetlen ingatlan vagyonát képező gr. *Wass Ottilia*-féle ház, sokáig csak az épület fenntartását tudta biztosítani

a lakásrekvirálások és lakbérletek megkötöttsége miatt. Az Egyesület anyagi helyzete éveken keresztül még azt sem engedte meg, hogy népszerű előadás-sorozatok műsora nyomtatásban lásson napvilágot.

Az 1930. febr. 2-i közgyűlés megejtette a tisztújítást és a választmány kiegészítését. Főtitkárrá: dr. *György Lajost*, titkárrá dr. *Kántor Lajost*, pénztárossá *Szabó Mártont*, az Erdélyi Bank cégvezetőjét, ügyésszé dr. *Tusa Gábor* ügyvédet, ellenőrré a régi ellenőrt, *Merza Gyulát* választotta. Dr. *Kántor Lajos* harmadik éve, *Szabó Márton* pedig 1923 óta látják el helyettesi minőségben a tisztségeket, melyekre a közgyűlés most megválasztotta őket.

Az Egyesület belső küzdelme, a kicsinyhitűség és fásultság véget ért. A belső erők összetevődése alig remélt energiaforrássá lett: az Egyesület sokat ígérő aktivitásba tudott kezdeni. Az erőkomponens felfelé vivő utra mutat.

De az ünneprontás nem váratott soká magára. Mint derült égből a villámcsapás érte az Egyesületet a miniszteriumnak közvetlenül az 1930. február 2-i közgyűlés után kézhez kapott értesítése, hogy az alelnökök nem működhetnek a legfelsőbb megerősítés nélkül. Nemsokára jött az újabb értesítés, hogy a miniszterium nem terjesztheti királyi megerősítésre a megválasztott alelnököket. A helyzet tehát jelenleg az, hogy az EME-nek vannak alelnökei, kiket a miniszterium minden indokolás nélkül nem hajlandó legfelsőbb megerősítésre felterjeszteni, bárha az ország jogi személyekről szóló törvénye nem ismer ilyen követelményt. Ezt csupán az osztrák abszolutizmus csikarta ki 1859-ben a megalakuló Egyesülettől – igen érthető okokból. De még az osztrák abszolutizmus sem élt e jogával egyszer sem az Egyesülettel szemben. Az EME pedig az 1867-i kiegyezés után csupán az uralkodó iránti lojalitásból nem változtatta meg az alapszabály idevonatkozó pontját, de 1918-ban, még az impériumváltás előtt, a választmány már foglalkozott a kérdéssel, a közbejött változások miatt azonban az 1919-i közgyűlést nem lehetett megtartani.

A választmány érdemben még nem döntött az alelnökök kérdésében, mert még nem adta fel a reményt, hogy a jobb belátás csak győzedelmeskedni fog és elérhető lesz a mindkét félt kielégítő jogszerinti megoldás. E reményt alátámasztotta az április 5-én lefolyt informatív jellegű tárgyalás is a jelenlegi tartományi igazgatóval, bár úgy látszik, hatalmas erők vonultak fel az EME működésének megakadályozására. Ezt bizonyítják a jogi személyek legfelsőbb fóruma elé való 1930. május 5-i idézés, a kolozsvári orvoskongresszus megneemtartatása és az EME ügykezelésének felülvizsgálására való biztos kiküldése. E jelenségek aligha könyvelhetők el a bé-

kés megegyezést keresés jeleinek. Hisszük azonban rendületlenül, hogy az ilyen jelenségek az igazságon és törvényességen hajótörést szenvednek.

E hit adott erőt az EME-nek, hogy a lefolyt tíz év vizsontagságai közepette is nem lebecsülhető kulturmunkát teljesített. A kétszáz népszerű és száz szakelőadás áthidalóul szolgált az 1930. év sokat ígérő tudományos megmozdulásához Erdélyben. Az augusztus 28–30-i marosvásárhelyi vándorgyűlés három napja ékesen szóló bizonyíték amellet, hogy a kisebbségi sors sem tudta elkedvetleníteni a tudománnyal foglalkozókat és a nagyközönség is szomjuhozza az igazi tudományosság megnyilakozásait. Egyesületünk folyóírata már is szűk keretnek bizonyul a megnyilatkozások befogadására, Tudományos Füzeteink számának gyorsabb tempójú szaporítását pedig csak az anyagiak hiánya akadályozza. E biztató jelenségek egy szebb jövőt engednek reményleni a tudományos működés terén, mely elé akadályokat gördíteni az ország érdekei ellen való dolgozást jelentene. Ellenkezőleg a közérdek kívánja meg, hogy az EME sok küzdelem után zavartalanul élhessen hivatásának és a magyar tudományosságon keresztül egyik fontos faktor lehessen az ország tudományos tekintélye emelésében.